

A BURZSOÁ OBJEKTIVIZMUS A GYERMEKLELEKTANBAN

I.

A szocialista építés feltételei közt a neveléstudomány feladata, hogy a szocialista ember, tehát új tulajdonságokkal rendelkező ember kialakításához hozzájáruljon, s hogy a pedagógia módszeres eszközeivel segítse a kapitalizmus maradványai elleni céltudatos harcot.

Ennek a feladatnak végrehajtása terén a magyar neveléstudomány hivatásos művelői eddig keveset tettek.

Keveset azért, mert nem sajátították még el a marxizmus-leninizmus nagy tapasztalatait; nem tárták fel a magyar nevelés történetének haladó hagyományait; nem vizsgálták meg kritikailag, konkrétan a magyar pedagógiában még ma is ható burzsoá irányzatokat.

A kritikai és önkritikai munka terén első kérdések közt kell felvetnünk a burzsoá gyermeklelektanhoz tapadó pedagógiai elfajulást.

A gyermeklelektanon alapuló pedagógia — a mai burzsoá neveléstudomány fő iránya, — elsősorban a *spontán fejlődés magyarázó elvével jelentkezik*. Ennek értelmében a gyermekben adva vannak mindazok a készségek, tulajdonságok, amelyek fejlődésének különböző időszakában kibontakoznak; a nevelés adott tulajdonságok spontán kibontakozása, abban a nevelői behatás, a művelés jelentéktelen, s csak a spontán fejlődésnek megfelelő szerepet játszik. Ez a felfogás szükségszerűen a nevelhetőség tagadásához vezet. De más is rejtőzik mögötte.

Ha a fejlődés egy adott pontján megvizsgálunk egy gyermeket és megállapítják teljesítményeit, azt „biológiailag adott készségei“ kifejezésének tekintik. Így a gyermeklelektan alkalmas arra is, hogy az osztálytagozódást hitelesítse, hogy azt a látszatot keltse, mintha adott helyzetben való kétfajta reakció, teljesítmény, viselkedés közt a különbséget egyedül a veleszületetten adott képességek, tulajdonságok különbsége indokolná.

A neveléstudományba behatolt gyermeklelektan újabb eszközöket szolgáltatott a burzsoá neveléstudománynak ahhoz, hogy fontos funkcióját — az osztálytagozódás rögzítését — betöltse, s egyben elősegítette annak tudományos köntösbe álcázását is.

Ennek a pszichológista pedagógiának ezzel együttjáró másik következménye, hogy különböző változatú magyarázatokban az értelmi neve-

lést, az oktatást háttérbe szorítja. A személyiség döntő meghatározóiként irracionális tényezőket vesz fel, indulati, érzelmi eredetűnek tünteti fel a tudatot. A pszichológista pedagógia így a misztikus áltudományyá züllő neveléstudomány egyik megjelenése.

A neveléstudományba behatolt gyermeklelektan, *pedológia* (gyermektudomány, gyermektanulmány), néven ismeretes. Ennek az iránynak áltudományos jellegére, osztálygyökereire és káros következményeire a SzUK(b)P Központi Bizottsága mutatott rá 1936. július 4-iki határozatában.

E határozat rávilágít arra, hogy a burzsoá eredetű *pedológia* a nevelőmunka akadályozója.

A Szovjetunió Kommunista Pártja leleplezte ezt az áltudományos irányzatot, amely súlyos károkat okozott a szocialista nevelés ügyének. Súlyos károkat okozott azzal, hogy a tulajdonságok változtathatatlanságát hirdetve a nevelői célkitűzést a háttérbe szorította, s nagyszámú gyermek speciális nevelőintézményekbe utalásával nevelésükről, fejlődésükről lemondott.

A szocialista építés tudományának és neveléstudományának fejlődése a Bolseviek Párt iránymutatásával kivetette a burzsoá tudományok ez a szocialista nevelést gátló behatását.

Világosan megmutatkozott, hogy a gyermeklelektanra alapozott neveléstudomány nem lehet a szocialista nevelői munka eszköze, fegyvere.

A szocialista nevelés lényege ugyanis a kommunista ember új tulajdonságainak kialakítása, a kapitalista maradványok kiirtása, a szocializmus által megnyitott új társadalmi hatóerők nevelői kiaknázása.

Ennek a neveléstudománynak is fontos fejezete a gyermeklelektan és a neveléslelektan, a gyermeki fejlődés életkori szakaszaira vonatkozó tudományosan megalapozott kutatások. De a szocialista neveléstan gyermeklelektana nem az ember változtathatatlanságán, hanem az ember alakíthatóságán nyugszik, nem a spontán fejlődés az alapelve, hanem a céltudatos nevelői munkával történő fejlesztés; nem azt tételezi, hogy minden megjelenő tulajdonság már régebben adott tulajdonság átalakulása, hanem azt, hogy a nevelés során új tulajdonságok alakíthatók ki.

Kétfajta gyermeklelektan van. Van egy burzsoá gyermeklelektan, amely a nevelés irányításának igényével lép fel, s az osztálytagozódás rögzítésének és így az osztályelnyomás hitelesítésének eszköze. S van egy szocialista gyermeklelektan, amely a szocialista neveléstudomány egyik fejezete, az új ember kialakításáért folyó megfeszített harc egyik eszköze; a kapitalista maradványok kiirtásának munkájához, s a szocialista ember új tulajdonságainak kialakításához nyújt segítséget.

Ahhoz, hogy a szocialista építés nagy nevelői feladatainak megoldását elősegítsük, a neveléstudomány valamennyi területén át kell vizsgálni eddigi munkánkat és saját ismeretanyagunkban kell megvívniunk a burzsoá maradványok elleni harcot.

II.

Az 1945—47. években végzett vizsgálódásaimat 1948 tavaszán *Gyermektanulmány* című könyvemben foglaltam össze.

Ez a könyv azzal az igénnyel lépett fel, hogy „a gyermektanulmány anyagát nevelők számára foglalja össze.“

A könyv első részében a gyermeki gondolkodás jelenségeit tárgyalom a genfi gyermekpszichológia — főként Piaget alapján. — Második részében az ösztönös jelenségekkel foglalkozom, a pszichoanalízis elméleteit ismertetve. Harmadik része saját vizsgálódásaimat ismerteti a gyermekek társas kapcsolatainak jelenségköréből.

A könyv anyaga tehát különböző gyermeklélektani irányokat tárgyal, különböző módszerekkel végzett vizsgálódásokat, különböző magyarázó elvekkel értelmezett jelenségeket. E különböző módszerekkel elért és különböző rendszerekben értelmezett „eredményeket“ *Gyermektanulmány* című könyvemben úgy helyeztem egymás mellé, mintha ezek egyetlen tudományágnak, szerves anyagát, vagy legalábbis legfontosabb anyagát alkotnák. Úgy mutattam be ezeket a megállapításokat egymás mellett, mintha valamennyi lényegében igaz, pontos és helyes lenne. Elősegítette ezt, hogy mindegyik irányból azokat a jelenségeket emeltem ki, amelyeket leginkább láttam alátámaszthatónak, elfogadhatónak. Ami az egyes rendszerekben nyilvánvalóan hamis, azt nem tárgyaltam.

Vagyis az az illúzió vezetett, hogy összeállítom a gyermeklélektan eredményeit, úgy, hogy kiemelem a különböző irányokból azt, ami azoknak anyagából használható lehet. *Az az illúzió vezetett, hogy kritikai munka nélkül is kiválogathatók egy alapelveiben hamis irány anyagából az esetleg abban rejlő értékes részletek.*

Így ebből a könyvből teljes egészében hiányzik az egyes irányok téves, vagy hamis tanainak bírálata és leleplezése. Hiányzik azért, mert ezt a könyvet annak a téves elképzelésnek jegyében állítottam össze, hogy a módszeresség és az ellenőrzöttség bizonyos fokán végrehajtott vizsgálódások tudományosságra tarthatnak igényt, tekintet nélkül arra, hogy milyen elvi kiindulásuk és milyen eredményük van.

Ennek alapján olyan részeken is elhallgattam a bírálatot, amelyeket már előző munkáimban is kritikailag dolgoztam ki.

A kritikai szempont nélküli tárgyalásmód, az elvi bírálatnak és az elvi álláspontnak ez a mellőzése a burzsoá objektivizmus jellegzetes vonása.

Gyermektanulmány című könyvem világosan mutatja a burzsoá tudomány jellegzetes megnyilatkozását a gyermeklélektanban, ezen túlmenően megmutatja, hogyan rögződött a burzsoá pedagógia behatása a magyar neveléstudományban és egyben lehetővé teszi, hogy feltárjam azokat az alapvető hibákat, amelyeknek ez egyenes következménye volt.

A Gyermektanulmány, módszertani bevezető fejezeteiben a fejlődési jelenséget határozza meg és az egész könyv céljául azt tűzi ki, hogy a fejlődési jelenségeket vizsgálja.

„Az emberi fajta egyedeinek életében — születésüktől halálukig — bizonyos törvényszerűségeket észlelünk. Változásokat, amelyek meghatározott időpontban, meghatározott módon, átlagos feltételek közt igen kis variációval lépnek fel. E törvényszerű változások sora a fejlődés.” (Gyermektanulmány 8. lap.)

Ugyanez a fejezet hangsúlyozza, hogy a fejlődési jelenségek „biológiaiilag meghatározottak”. Így felállítottam egy olyan magyarázó elvet, amely a feltételekre való tekintet nélkül *állandóval* dolgozik. Ez a magyarázó elv fetiszizálja a fejlődés törvényét és azt tulajdonkép változatlan hatóerőnek tekinti. Nem azt látja meg a fejlődési törvényben, hogy változások következnek be, hanem azt, hogy ezek a változások fellépésükben, sorrendjükben minden egyedre nézve azonosak; azonosak a fajtára nézve, tehát állandók. A fejlődési törvény ilyen jellegű felvetése követi azoknak a misztikus lélektani irányoknak útját, amelyek az alkatot, vagy az ösztönt, vagy a képességeket tekintették ilyen feltételekre való tekintet nélküli állandónak.

Az úgynevezett fejlődési jelenségek így társadalomfeletti és történelemfeletti: Ezzel — minthogy itt az anyag elhatárolásáról is szó van — a Gyermektanulmány egész anyaga egy társadalom és történelem felett álló „gyermek”, absztrakt gyermek, aki bárhol élhet, bármikor élhet, mert jellemző vonásait itt a feltételektől független „fejlődési törvény” határozza meg.

Ez a társadalom- és történelemfelettség a burzsoá objektivizmus jegye. Lényege, hogy olyan tételeket próbál felállítani, amelyek függetlenek a történelmi kortól és függetlenek a társadalmi viszonylatoktól. Ennek a törekvésnek az a funkciója, hogy a burzsoá ideológiát általánosnak és örökérvényűnek tüntesse fel. Különösen észlelhető ez a lélektanban, amely a tökéletes társadalmi forma emberét az embernek, tulajdonságait az emberi tulajdonságoknak, problémáit az emberi problémáknak állítja be.

Példa erre a Gyermektanulmánynak az a két fejezete, amely összefoglalóan ismerteti a „a gyermeki világkép magyarázó elveit” Piaget nyomán. Olyan jelenségeket, mint az egyes gyermekek gondolkodásában felfedezhető finalista magyarázatokat, vagy a dolgok emberközpontú elképzelését visszavezetem az úgynevezett „szándékossági elvre”. Ezen a néven foglaltam össze a vizsgált gyermekeknek azokat a magyarázatait, amelyekben emberi szándékkal magyarázzák a természeti jelenségeket. Ezeket a magyarázatokat azután egy irracionális tényezőre, az úgynevezett vágyteljesítő gondolkodásra veztettem vissza.

Ebben a fejezetben az egyes gyermeki magyarázatokban felfedezhető finalizmust, emberközpontúságot, szándékosságot, mint a „gondolkodás fejlődési törvényszerűségeit” írtam le, a nélkül, hogy e jelenségeket konkrét társadalmi összefüggésükben elemeztem volna, a nélkül, hogy megvizsgáltam volna, milyen szerepet játszik ezekben a „törvényszerűség”-gé emelt jelenségekben a klerikális nevelés, a biblikus világkép, amelyre a kikérdezett gyermekeket oktatták. Így „általánosan emberi”-nek próbáltam nyilvánítani olyan jelenségeket, amelyeknek magyarázatát

elsősorban a konkrét társadalmi helyzetben, a nevelés tartalmában kellett volna keresni. Ezután érthető — és ez a legjellegzetesebb —, hogy ugyanabban a fejezetben (35—36. lap) példákat hozok fel a felnőtt gondolkodásban fellelhető babonákból, ezeket visszavezetem az úgynevezett „gyermeki gondolkodásra“ és ezen keresztül irracionális induktív tényezőkre. Ezzel tulajdonképpen „általánosan emberivé“, „törvényszerűvé“ nyilvánítom a babonát. Mindez a burzsoá gyermeklélektannak abból az áltudományos törekvéséből fakad, hogy a tőkés társadalom feltételei között és légkörében nevelt gyermeket „a“ gyermeknek, tulajdonságait „a“ gyermeki tulajdonságoknak tünteti fel és fejlődését „a“ fejlődés törvényének tekinti.

E kifejezetten idealista szemléletet a fejlődés gondolatát fetisizáló gyermekpszichológia úgy próbálta enyhíteni, hogy gyakran hivatkozott a környezet hatására. Ez a környezethatás azonban meg nem határozható, absztrakt társadalmi hatóerőként jelenik meg és bevezetése még jobban megmutatja objektivistát, idealista hátterét. Ha ugyanis azt állítjuk, hogy a fejlődési jelenségek állandók (s a döntő tulajdonságokat fejlődési jelenségeknek tekintjük) és e mellett létrejöttükben a környezethatást is tételezzük, akkor világos, hogy a környezethatással is, mint állandóval, mint változatlannal dolgozunk. Vagy, ami még rosszabb, azt feltételezzük, hogy hiába hat a környezet különbözőféleképpen, mégis egyazon jelenség keveredik ki belőle. S ez még jobban erősíti a fejlődési törvényszerűség fetisizálását, s ennek az egész úgynevezett fejlődéslelektani gyermekpszichológiának idealista alapjait.

Az ilyen jellegű biológiai és környezeti törvényszerűségekről állapítja meg a SzUK(b)P Központi Bizottságának a pedológiáról szóló iránymutató határozata:

„az úgynevezett pedológia elmélete és gyakorlata áltudományos, marxista ellenes tételre alapszik. Ilyen tétel mindenekelőtt a divatos pedológia fő „törvény“-e, amely szerint a gyermek sorsát biológiai és szociális tényezők, az átöröklés és valamiféle meg nem változtatható miliő hatásai végzetesen meghatározzák. Ez a mélységesen „reakciós“ törvény kiáltó ellentmondásban van a marxizmussal és a szocialista építés egész gyakorlatával, amely sikerrel neveli át az embereket a szocializmus szellemében, felszámolja a kapitalizmus maradványait, a gazdasági rendszerben és az emberek tudatában.“

Mi az, amit nem ismertem fel, s amivel így szembefordultam?

Nem ismertem fel azt, hogy az emberi tulajdonságok, a személyiség, a tudat társadalmilag meghatározottak. Konkrétan megfogalmazva, nem ismertem fel, hogy a szocializmus feltételei között élő embernek más tulajdonságai vannak, mint a kapitalista feltételek között élő embernek.

Tehát Gyermektanulmány című könyvem módszertani és anyagelhatároló magyarázó elve a történelem és társadalom felett álló embert tételezi, s tagadja, hogy az emberi tulajdonságokat társadalmi viszonylatok határozzák meg.

Nemcsak a módszertani magyarázó elv, hanem a módszer technikai része is a burzsoá objektivizmus vonalába esik. A Gyermektanulmány anyagának összeállítását annak feltételezését mutatja, hogy különböző lélektani irányok értelmezései és magyarázó elvei lehetnek ugyan téve-

sek, de módszerük, technikájuk ettől függetlenül jól használható, helyes. Így bizonyos részeket a klinikai módszerrel dolgoztam ki, azzal az illúzióval, hogy magát a technikát elszakíthatom a Piaget-féle felfogás hibás és korlátozott elvi előfeltételeitől. Más részek anyagát laboratóriumi kísérleti technikával dolgoztam ki. Egész sor különböző módszert alkalmaztam, a nélkül, hogy a módszerek elvileg fakadtak volna az anyagból és a kérdésfeltevésekből. A módszerek a Gyermektanulmányban gyakran önálló életet élnek, nem szolgálják az anyagot, hanem megfordítva, uralkodnak fölötte, meghatározzák azt. Így például a gondolkodás jelenségeit nem a gondolkodás kategóriáinak elvi meghatározása alapján tárgyalom, hanem úgy, ahogy a klinikai módszer alkalmazásából következnek (49—75. lap). A társas kapcsolódásokról szóló fejezet nem a társas magatartás tapasztalati anyagon, *elvileg meghatározott változatait* dolgozza fel, hanem olyan anyagot, ami a laboratóriumi kísérletekkel, vagy vizsgálatokkal ebben a körben meghatározható (116—118. lap). Tehát a vizsgálatok célkitűzését nagyrészt a vizsgálati technika határozza meg.

A technikának ez a fetiszizálása ugyancsak a burzsoá objektívizmus lényeges vonása. Különösen jellemző ez az amerikai lélektanra és gyermeklélektanra. Az amerikai pedagógia és lélektan dekadenciáját a technika elfajulása mutatja legjobban. A burzsoá pedagógiában elterjedt áltudományos bűvészkedésről van itt szó, s ez felveti a teszt-módszer kérdését, annak ellenére, hogy a Gyermektanulmány című könyv anyagának egyetlen jelentékeny részét sem dolgoztam fel a szorosan vett teszt-módszerrel. Azonban több olyan módszert alkalmaztam (így pl. a klinikai módszert), amelyek a teszt-vizsgálatok bizonyos módszertani elvein nyugszanak, s amelyek a standardizált teszt-módszer diagnosztikai csodatevésének határán járnak. Ezek az eljárások feltételezik, hogy meghatározott feltételek közt lefolyó, aránylag rövid vizsgálatokkal lényeges dolgokat tudhatunk meg egy gyermekről, meghatározhatjuk személyiségét, esetleg tetteinek indítékait is. Mindezek a módszerek szükségszerűen tételezik, hogy gondolkodásban, értelmi funkciókban, személyiségben lényeges, alapvető állandóság van. Így tulajdonképpen a nevelhetőséget tagadják.

Ha a Gyermektanulmányban ilyen csodatevő módszerekkel (személyiség-meghatározás, stb.) nem is foglalkoztam, a burzsoá lélektanok módszereit hitelesítve, mégis alátámasztottam a pedológia súlyos tévedését: a tulajdonságok fejleszthetőségének, új tulajdonságok kialakítási lehetőségének alábecsülését, a nevelhetőség tagadását.

Amint tételeztem, hogy a módszer, a technika elválasztható azoktól az elméletrendszerektől, amelyeket szolgál, éppúgy tételeztem, hogy a különböző irányok által leírt jelenségek elválaszthatók azoktól az irányoktól, amelyek saját tételeik bizonyítására kidolgozták azokat. Ez a jelenségtani fetiszizmus éppoly hamis, mint a módszertannak, vagy a fejlődési törvény gondolatának fetiszizálása.

A Gyermektanulmány című könyvben kifejezetten az volt a szándékom, hogy összegyűjtssem a gyermeklélektan körébe eső jelenségeket, tekintet nélkül arra, hogy milyen magyarázatokat fűznek azokhoz. E szándék mögött a pozitívizmusnak az a hamis feltételezése lappang,

hogy nagyszámú jelenség összegyűjtésével és rendezésével „a törvényszerűség magától felbukkan“. Ezzel követtem azt az objektivista gyermeklélektant, amely légüres térben vizsgál, ragaszkodik a „tisztá jelenségekhez“, a lélektani jelenségekhez, és azokat állandóan meg akarja tisztítani mindentől, ami nem kifejezetten lélektani. Ez az, amit pszichológizmusnak nevezünk: olyan magyarázó rendszer, amely csak az úgynevezett „lélektanival“ számol, s gondosan elhatárolja magát mindentől, ami nem szigorúan lélektani.

A gyermektanulmány „anyagának egyrészét az élettanból, az egészségtanból meríti, egy másik részét — mindazt, ami gyermekek társadalmi helyzetére vonatkozik, a szociológiából, legnagyobb részét pedig a lélektanból — a fejlődéslélektanból“. (Gyermektanulmány 6—7. l.) Ez azt jelenti, hogy a társadalomtudomány megmagyarázhatja a gyermekek társadalmi helyzetét, de semmi többet, minden egyebet a lélektan, a fejlődéslélektan magyaráz meg. Vagyis a lélektani jelenségek elszigetelése a társadalmitól, a lélektani jelenségek idealista jellegű kiemelése a társadalomból és ezzel a természetből; elhelyezésük légüres térben. Ez szükségszerű következménye annak, hogy társadalom és történelem felett álló, konkrét viszonyoktól független „lélektani törvényszerűség“ felismerésére törekedtem. Törvényszerűség helyett légüres térbe vetített jelenséggyűjteményt írtam le.

A gyermekrajzokról szóló fejezet például (52—65. lap) elemzi a különböző életkori szakaszokban mutatkozó ábrázolási módokat. Az elemzés kiterjed a rajzolás technikájára, az arányokra, a perspektívában való ábrázolás kezdeti formáira, egyszerűval igen sok szempontra, de még csak utalás sem történt a rajzok tartalmára. Állandóan arról van szó, hogyan rajzolnak a gyermekek, de soha nincs szó arról, hogy mit rajzolnak.

A fenomenizmusnak még egy következménye volt a gyermeklélektanban. A jelenségeket általában értelmezés nélkül, konkrét összefüggés nélkül írtam le, azzal a szándékkal, hogy így „objektív“, tehát értelmezéstől mentes tények gyűjteményét állítom össze. Azonban a jelenségek, amelyeket leírtam, nem választhatók el értelmezésüktől, nem választhatók el attól az elméletrendszerrel, amely kiválasztotta azokat. Így a Gyermektanulmány az úgynevezett objektív jelenségtámba belevitte mindazokat az értelmezéseket, mindazokat az elméletrendszereket, amelyekből ki akartam emelni a jelenségeket. Ugyanakkor, amikor az objektivizmus jegyében mindenfajta értelmezéssel és elméletrendszerrel szembe akart fordulni, mindegyikhez szükségszerűen kötve maradt.

Például: ki akartam emelni a pszichoanalízisből azokat a jelenségeket, amelyek az ösztöntani elméletrendszerrel leválaszthatók, — de pusztán „objektivitásból“ mégis annyit és úgy ismertettem a pszichoanalízisből, hogy annak számos magyarázó elve — néhány udvarias, gondolatjelek közé szorított fenntartással — lényegében hiánytalanul, kritika nélkül került könyvembe.

Ennek jellegzetes példája a Gyermektanulmánynak az ideálképződésről szóló fejezete.

„A gyermeklélektan tapasztalatai azt mutatják, hogy . . . az ideálképződési folyamatnak két fő szakasza van: az egyik az első gyermekkor a hatodik életév végéig — . . . , a másik a serdülés időszaka a 13—18-ik életév között.“ (Gyermektanulmány 151. lap.)

Vagyis átvéve a pszichoanalízis által kiemelt szórványos jelenségeket, átvettem — más szavakkal fogalmazva — a pszichoanalízis elméletét a latenciáról; arról, hogy az indulati élet a 6. és 13. életévek közt úgynevezett pangásban van. Ennek az elméletnek átvétele a gyermektanulmányban úgy jelentkezett, hogy a 7—12 éves kort az ideálképzés szempontjából kedvezőtlen kornak minősítettem. „Ha nevelési rendszerünk számot akar vetni a gyermek társas kapcsolatainak *természetes fejlődésével*“, akkor a 7—12 éves korban nem az ideálképzésre, hanem a szolidaritásos kapcsolatok kialakítására kell irányulnia (151. l.).

Ez a gondolatmenet típusos példája a gyermekközpontú pedagógiának, mert gyermekeknél megfigyelt spontán jelenségekből állítja fel a nevelői célt. Példája a pszichológizmusnak abból a szempontból is, hogy a társadalmi hatásokkal nem számol és így a nevelést nevelő és nevelt kis magánügyévé teszi. Ez az egész pedagógiai felfogással ellentétben álló pszichológista fejtegetés annak következménye, hogy a pszichoanalízis által kiválasztott jelenségeket próbáltam felhasználni, a jelenségeket kiválasztó elmélet határozott kritikája és az azzal való konkrét leszámolás nélkül.

Azóta már meggyőződhettem arról, hogy az úgynevezett funkcionális gyermeklélektan és a pszichoanalitikus gyermeklélektan ellentéte — amint azt a Fórum bírálata megállapította — nem valódi ellentét. A különbségek lényegében egyazon rendszeren belüli változatok. Ugyanis mindkét iránynak közös vonása a történelem és társadalom felett álló személyiség tételezése, s az ebből fakadó pszichológizmus, vagyis a konkrét társadalmi viszonyoktól való elszigetelődés, a lélektani légüres tér. Ez egyik irányban a pszichoanalízis misztikus elméleteihez, másik irányban Piaget nem kevésbé misztikus adaptációs elméletéhez vezet. Egyik irányban — Freudnál — a kultúra és a társadalmi viszonylatok lélektani eredetének reakciós hipotézisét, másik irányban — Piagetnél — az erkölcsi ítélet kialakulásának teljesen formalista, mechanikus magyarázatát eredményezi. Pedig nincs lényeges különbség két lélektani irány közt, pusztán annak révén, hogy az egyik a szabad asszociáció, a másik pedig az irányított kikérdezés technikájával dolgozik, hogy az egyik az ösztönök erőforrásával, a másik a „törvényszerű fejlődési szakaszokkal“ magyaráz.

Ugyanis mindkettő, mind az úgynevezett funkcionális gyermeklélektan, mind a pszichoanalízis a burzsoá társadalom emberét állandóan tekintti és örökérvényűnek tünteti fel tulajdonságait.

Ez az alapvető közös vonásuk tette lehetővé eklektikus mellérendelésüket.

A burzsoá objektívizmus Gyermektanulmány című kötetemben szembetűnően jelentkezett az eklekticizmusban. Felvettem ebbe a kötetbe mindent, tekintet nélkül arra, hogy kitől származik, tekintet nélkül arra, hogy milyen elvi, ideológiai előfeltevésekből fakadt, megelégedve azzal, hogy bizonyos formális kritériumoknak megfeleljen.

E mögött az összeállítás mögött ott lappang az a hamis elv, hogy létezik „egyetemes tudomány“, ami osztályfeletti, pártfeletti, ami „általánosan emberi“. Mi az, amit a burzsoá lélektan általánosan emberinek tekint? Olyan jelenségeket, amiket a történelmi és társadalmi realitásból kiszakít, azoktól függetleneknek próbál megmutatni. Ebben a felfogásban a lélektanban annál tudományosabb valami, minél kevésbé nyíltan jelennek meg abban az alapvető társadalmi viszonylatok. Így ez az általánosan emberit kereső lélektan anyagát mindinkább jelentéktelen észlelésekből meríti. Jól tudjuk azt, hogy nagy lélektani intézetek éveken át dolgoztak a babrálás és a dúdolás különböző változatain, azt is tudjuk, hogy más intézetek vizsgálatok ezreit, talán tízezreit végezték annak megállapítására, hogy milyen életkorban hány számjegyet tudnak a gyermekek megjegyezni. Ez az eltolódás a konkrét társadalmi viszonylatoktól oda vezette a lélektant, hogy egyrészt a tengerimalac- és patkánykísérletek, másrészt a csecsemővizsgálatok mennyiségileg *döntő* helyet kaptak a lélektani irodalomban.

Ez a *jelentéktelen kérdések felé tolódás* megnyilvánult a Gyermektanulmányban is, amelyben hosszú fejezetek szólnak a véletlenszerű csoportosulások már átmeneti jellegüknél fogva is jelentéktelenebb változatairól, s ugyanakkor egyetlen rövid fejezet — az is formális és tartalmatlan — tárgyalja a gyermekmozgalmak életét. Ez — a „jelentéktelenség. kultusza“ — szükségszerű következménye annak, hogy az „egyetemes tudomány“ jegyében „általánosan emberi“ jelenségeket akartam leírni, vagyis a burzsoá objektivizmus vonalán haladtam.

Ez természetesen sokkal messzebbre vezet: az „általánosan emberi“-t, tehát osztályfelettit, pártfelettit kereső burzsoá lélektanok elfogadásához és műveléséhez.

Ennek legjellemzőbb megnyilvánulása Gyermektanulmány című könyvemben az erkölcsi jelenségek fejlődéséről szóló rész, amely leírja a szabálytudat kialakulását, *függetlenül attól, hogy milyen szabályokról van szó* (91—92. lap), az erkölcsi ítéletek és erkölcsi normák kialakulását, *függetlenül attól, hogy mi a tartalma az ítéleteknek és a normáknak* (95—98. lap); a példa nevelőerejét, *függetlenül attól, hogy mit példázunk* (99—100. lap). Az erkölcsi vonatkozásoknak ez a formális feltevése egyszerűen nem vesz tudomást arról, hogy az erkölcs nem általános és egyetemes, hanem van burzsoá erkölcs és van szocialista erkölcs.

Ezzel a Gyermektanulmány a szocialista társadalom embere és a kapitalista társadalom embere közt fennálló alapvető különbségek elhomályosítását szolgálta.

III.

Gyermektanulmány című könyvem idealista szemléletű, mert társadalmi feltételekből kiszakított absztrakt gyermeket vizsgál;

mert az emberi tulajdonságokat nem konkrét társadalmi viszonylatokból, hanem fetiszizált „fejlődési törvényszerűségekből“ próbálja levezetni.

A pozitivista irányok útját követve kizárólag jelenségeket próbál leírni, s így szükségszerűen a burzsoá lélektani irányok eklektikus felhasználását tartalmazza.

Hiányzik belőle az elvi állásfoglalás, háttérbe szorul benne a kapitalista maradványok elleni harc. Igen kis helyet kapott a könyvben az új ember kialakításáért folyó nevelői munka gondolata.

Nem a szocialista építés korszakának nevelői munkájához szükséges gyermekpszichológiai ismereteket tartalmazza s így lényegében kötve marad a burzsoá objektivizmus formalista irányulásához.

Ehhez kapcsolódva fel kell tenni még azt a kérdést, hogy 1945-től 1947-ig folytatott vizsgálódások miért ilyen módszerekkel folytak és hogyan vezethettek ilyen feldolgozáshoz?

Ennek alapvető okát abban látom, hogy a magyar népi demokrácia perspektíváit hamisan ítéltem meg.

Abban az egész időszakban, amelyben ezeket a vizsgálódásaimat folytattam, nem láttam, hogy a népi demokrácia a szocialista építés időszaka; a szocialista építés perspektíváját távoli lehetőségnek tekintettem. Így nem is törekedhettem arra, hogy a szocialista nevelés célkitűzéseit közelítsem meg. Egyszerűen beértem azzal, hogy megpróbáljak a burzsoá neveléstan keretei közt, annak módszereivel olyan gyermeklelektani vizsgálatokat folytatni, amelyek társadalmi vonatkozású problémákat érintenek. E mögött természetesen ott lappangott az a felfogás, hogy a burzsoá gyermeklelektan és neveléstudomány önmagában alkalmas magas eredmények elérésére, éppen csak meg kell tisztítani misztikus behatásaitól és azoktól a magyarázó elvektől, amelyek a tulajdonképeni kérdésfeltevéstől idegenek.

De természetesen — függetlenül attól, hogy ezt végiggondoltam-e, vagy nem — a burzsoá gyermeklelektan megjavítására, megtisztítására irányuló törekvés mögött ott kellett lappangania annak a hamis megítélésnek, hogy a népi demokrácia a burzsoá demokráciának egy fejlettebb, megtisztultabb formája, egy „plebejus“ burzsoá-demokrácia.

Ez az összefüggés szükségszerűen fennállott, hiszen én is azok közé tartoztam, akik a neveléstudományban egészen 1948-ig képtelenek voltak a magyar nevelés célját meghatározni, mert úgy gondolták, hogy népi demokráciában a szocialista ember nevelése, a szocialista erkölcsre való nevelés, a szocialista hazafiságra való nevelés még nem vethető fel.

A burzsoá gyermeklelektan továbbfolytatása tehát a burzsoá neveléstudomány továbbfolytatása volt, s ennek magvát a népi demokrácia burzsoá demokráciaként való felfogása alkotta.

Az elmúlt másfél esztendő nagy politikai és kultúrpolitikai eseményei s a szovjet pedagógiai irodalom megismerése megtanítottak arra, hogy nevelésügyünk döntő kérdése a szocialista embernevelés nagy célkitűzéseinek egyértelmű felvetése. Ennek megfelelően neveléstudományunknak a szocialista nevelés célkitűzéseit kell a magyar nevelés feltételeinek és a haladó magyar neveléstudomány nagy hagyományainak megfelelően megfogalmaznia, s a szocialista nevelés módszereit kell kimunkálnia.

Ehhez a felismeréshez, s az ebből fakadó feladatokhoz mindenkéltől irányt mutat a Magyar Dolgozók Pártja köznevelési programja, valamint a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának a népi kollégiumokról hozott 1948 szeptemberi határozata, amely a magas követelményekkel dolgozó, magasszínvonalú nevelő- és oktatómunka kialakítására irányít.

Neveléstudományunk első feladata, hogy vizsgálódásaival, kutatásaival hozzájáruljon a magyar iskoláknak a szocialista embernevelés műhelyévé való átalakulásához; hozzájáruljon az oktatói és nevelői munkának ahhoz a színvonal-emeléséhez, ami az iskolák szociális összetételének megváltoztatása terén folyó sikeres harc egyenes következménye.

Ennek a neveléstudománynak keretei közt újfajta gyermeklélektanok kell kialakulnia, olyan gyermeklélektanok, amelyek gerincét a nevelőhatások, s azok eredményei képezik. Természetesen nem akármilyen hatásokról, s e hatások nem akármilyen eredményéről van szó, hanem azokról, amelyek a szocialista építés harcos, bátor, nehézségektől vissza nem riadó emberét felnevelhetik.

Hogy ehhez a munkához hozzáfoghassak, szükséges, hogy a marxizmus-leninizmus tanításának fényénél a burzsoá objektivizmus maradványait, e sorokom túlmenően, részletesebben s más munkáimra is kiterjesztve, átdolgozzam és felszámoljam.

Mérei Ferenc

AZ ÚJ TANKÖNYVEK TIPOGRÁFIAI BÍRÁLATÁHOZ

(Válasz Rényi Péternek.)

Rényi Péternek a „Papír- és Nyomdatechnika“ 1949. szeptemberi számában megjelenő bírálatára értékes segítséget nyújt a tankönyveink tipográfiai színvonalának emeléséhez.

Rényi Péter elsősorban a legmegfelelőbb betűfajta megválasztásának kérdését veti fel. Az eddig megjelent 34 tankönyvben szinte valamennyi nálunk használatos betűtípus megtehető, közöttük számos olyan, amely — mint írja, — elavult, szemrontó, izléstelen. Előfordul, hogy egy könyvön belül többfajta betű szerepel, például az I. osztályos tankönyv városi változatában, ami mehezíti a gyerek számára az olvasni tanulást.

A betűnagyság is lényeges kérdés. Nem szabad a gyermek számára nehezen olvasható petit betűket alkalmazni, különösen nem egy egész könyvben, mint pl. a VIII. osztályos magyar könyvben.

Nem kielégítő a tankönyvek tipografizálása sem. A szövegek, címek, rajzok kompozíciója nem tükrözi azt a változást, ami a könyvek tartalmában megmutatkozik. Az elcsépelet, művésziellen megoldások rombolják gyerekeink izlését.

Igen fontos, hogy a tankönyvek nyomása kifogástalan, olvasható legyen. Az új tankönyvek közül igen sok rosszul nyomott, szürke. Különösen vonatkozik ez a III. osztályos városi olvasó könyvre.

A könyvek kötésénél sem gondoltak arra, hogy a dróttal átütött könyvek összecukódnak, a kisgyerekeknek folyton küzdenie kell vele. A borítólapok